

dr Marta Komorska

Zakład Socjologii Medycyny i Rodziny

Instytut Socjologii UMCS

Rola ekonomii społecznej w aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych

Wstęp

Praca jest jednym z podstawowych warunków pełnego uczestnictwa w życiu społecznym. W kontekście zatrudnienia powinna gwarantować wynagrodzenie, być społecznie użyteczną i jednocześnie organizować czas jednostki. Pracę możemy także rozpatrywać w kontekście praw człowieka i obywatela oraz możliwości pełnego korzystania z tych praw. Realizując ideę integracji społecznej wobec osób niepełnosprawnych uzyskanie wykształcenia, kwalifikacji zawodowych i w efekcie zatrudnienia jest podstawowym warunkiem jej spełnienia.

Badania zrealizowane przez A. Ostrowską, J. Sikorską, B. Gonciarz, W. Pańków (Gąciarz B., Ostrowska A., Pańków W 2008r.) wskazały, że pomimo postępującego od początku lat dziewięćdziesiątych procesu integracji społecznej osób niepełnosprawnych to zarówno sami zainteresowani, jak i pozostała część społeczeństwa zgodnie stwierdzają, iż trudno jest obecnie mówić o pełnej integracji we wszystkich obszarach życia społecznego. Podstawową przyczyną tej sytuacji, zdaniem Autorów opracowania, jest brak skutecznej polityki społecznej, która swoimi działaniami obejmować będzie nie tylko zabezpieczenia finansowe, ale także pełne aktywizowanie osób niepełnosprawnych związane z tworzeniem rynku pracy i otwartego systemu edukacji. Jednym z podstawowych warunków skuteczności polityki społecznej w ramach działań na rzecz osób niepełnosprawnych jest skoordynowanie podejmowanych decyzji zarówno na poziomie prawa, przygotowania instytucji i podmiotów odpowiedzialnych za realizację tych zadań, a odpowiedzią na te wyzwania może być aktywna polityka społeczna i narzędzie w postaci ekonomii społecznej.

Ekonomia społeczna w kontekście aktywnej polityki społecznej

Od kilku lat istnieją już niezbędne regulacje prawne umożliwiające prowadzenie programów aktywizujących (Ustawa z dnia 12 marca 2004r. o pomocy społecznej, Ustawa z dnia 24 kwietnia 2004r. o pożytku publicznym i wolontariacie, Ustawa z dnia 13 czerwca 2003r. o zatrudnieniu socjalnym), co daje możliwość wprowadzania elementów Aktywnej Polityki Społecznej (APS), szczególnie w zadaniach pomocy społecznej. Dyskusja i wprowadzenie koncepcji aktywnej polityki społecznej (APS) w Polsce ma miejsce od początku XXI wieku i zostały już podjęte próby jej upowszechnienia, a dzięki pracom legislacyjnym możemy także potwierdzić powolne wprowadzanie założeń APS w praktykę rozwiązywania problemów społecznych najczęściej odnoszących się do grup wykluczonych społecznie. Wszystkie rozwiązania tworzone w obszarze APS opierają swoją dynamikę na lokalnej samorządności i potencjale społeczności lokalnej, które wspólnie odbudowują sieć samopomocową, pobudzają

dialog obywatelski i wzmacniają więzi społeczne.

O podstawowych założeniach APS należy mówić w kontekście celu, jaki został jej wyznaczony, a jest nim bezpieczeństwo socjalne (www.liskow.org.pl). Jednak zapewnienie bezpieczeństwa socjalnego nie jest tu postrzegane w kategoriach bezwarunkowych „... w koncepcji tej dopuszcza się ograniczenie bezpieczeństwa w sytuacji, gdy korzystanie ze świadczeń socjalnych prowadzi do trwałej dezaktywacji zawodowej lub marginalizacji społecznej beneficjentów generalnie zdolnych do samodzielnego utrzymania się (lub mogących tę zdolność nabyć/odzyskać). Oznacza to, że do takich osób adresowane jest tzw. wsparcie warunkowane – otrzymanie pomocy socjalnej (lub jej wielkość) uzależnione zostają od uczestnictwa beneficjentów w oferowanych programach aktywizujących” (Kazimierczak T, M. Rymśa (red.): *W stronę aktywnej polityki społecznej* 2003).

Tak więc stworzenie bezpieczeństwa socjalnego w ramach APS wymaga przyjęcia kilku podstawowych założeń. Jednym z nich jest ograniczenie skali „pasywnych” transferów socjalnych poprzez wprowadzenie wsparcia warunkowanego w proponowanych programach aktywizujących. Kolejnym założeniem jest skoncentrowanie się na zatrudnieniu lub odbudowaniu zdolności zatrudnieniowej jednostki i ostatnie założenie dotyczy wykorzystania potencjału instytucji niepublicznych do prowadzenia szeroko rozumianych programów aktywizujących.

W praktyce zastosowania idei APS w Polsce jest wykorzystanie doświadczeń z obszaru ekonomii społecznej i jego podmiotów jako instrumentów aktywizujących, terapeutycznych, a przede wszystkim dających szansę na stworzenie zabezpieczenia socjalnego przy jednoczesnym integrowaniu jednostek ze społeczeństwem. Pierwsza inicjatywa ustawodawcza dająca realną możliwość walki z wykluczeniem społecznym w ramach APS pojawiła się w październiku 2002 roku, kiedy to wpłynął do Sejmu projekt ustawy o zatrudnieniu socjalnym, a w dalszej kolejności projekt ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. Projekty tych ustaw podkreślały znaczenie organizacji pozarządowych oraz roli zatrudnienia i aktywizacji osób wykluczonych społecznie z powodu długotrwałego bezrobocia. Przyjęcie w kolejnych latach proponowanych rozwiązań pozwoliły stworzyć nowe podmioty ekonomii społecznej takie jak Centrum Integracji Społecznej (CIS) i Kluby Integracji Społecznej (KIS).

Idea ekonomii społecznej. Podmioty ekonomii społecznej

Pojęcie ekonomii społecznej w swojej idei akcentuje cele społeczne w podejmowanych działaniach nad celami nastawionymi na zysk. W swoich założeniach ekonomia społeczna, nazywana także gospodarką społeczną promuje taki model działań, który przyczynia się do wzmacniania struktury społecznej poprzez otwarcie się na osoby, którym grozi marginalizacja społeczna i zawodowa. Dodatkowym wzmocnieniem struktury społecznej są działania nakierowane na tworzenie partnerstwa lokalnego zarówno z samorządem, podmiotami gospodarczymi, jak i społecznymi, tak więc ekonomia społeczna wykorzystując narzędzia ekonomiczne realizuje cele społeczne.

W istniejących definicjach ekonomii społecznej używa się określeń takich jak; gospodarka solidarna, ekonomia solidarności, gospodarka obywatelska lub jak już wspomniano gospodarka społeczna. Wszystkie one podkreślają wspólnotowy charakter przedsięwzięć o charakterze non-profit i obejmują cały szereg inicjatyw społeczno ekonomicznych, które mogą przybierać różne formy organizacyjne: spółdzielnie, banki czasu, przedsiębiorstwa społeczne, banki żywności, organizacje pozarządowe prowadzące działalność gospodarczą i itd. Przedsięwzięcia z obszaru ekonomii są alternatywą dla otwartego rynku pracy dla osób na nim defaworyzowanych i jednocześnie stanowią alternatywę dla transferów socjalnych dając pracę

zamiast zasiłku.

Podmioty ekonomii społecznej spełniają warunki jakimi charakteryzują się podmioty gospodarcze i społeczne. Wspólną przesłanką ujęć definicyjnych jest stwierdzenie, iż ekonomia społeczna radzi sobie z zaspokajaniem i wypełnianiem potrzeb, których nie mogą wypełnić inne sektory. Mimo zróżnicowania form prawno-organizacyjnych można przyjąć katalog wspólnych cech dla podmiotów ekonomii społecznej, a mianowicie:

- prymat celów indywidualnych i społecznych nad kapitałem,
- dobrowolne i otwarte członkostwo,
- demokratyczna kontrola sprawowana przez członków (z wyjątkiem fundacji),
- połączenie interesów członków, użytkowników i interesu ogólnego,
- rozwijanie i przyjmowanie wartości solidarności i odpowiedzialności,
- autonomiczne zarządzanie i niezależność od władz państwowych,
- podstawowe nadwyżki przeznaczane są na stały rozwój celów i usług dla członków lub wspólnych zadań (Z.Gwiazda, P.Rosiński).

Wśród istniejących obecnie podmiotów ekonomii społecznej istnieje duża różnorodność, a do najważniejszych możemy zaliczyć:

a) Spółdzielnie socjalne

Spółdzielnia socjalna działa na rzecz reintegracji społecznej i zawodowej jej członków oraz ich środowiska lokalnego, może prowadzić działalność społeczną i oświatową, działalność społecznie użyteczną w sferze zadań publicznych zgodnie z ustawą z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie Dz.U.Nr 96, poz.873, z późn. zmianami) Podstawy prawne powstania spółdzielni socjalnych opierają się na ustawie z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych z późniejszymi zmianami. Spółdzielnie socjalne mogą założyć osoby bezrobotne w rozumieniu ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. z dnia 1 maja 2004 r. nr 99 poz. 1001 z późniejszymi zmianami), czyli osoby niezatrudnione i niewykonujące innej pracy zarobkowej, zdolne i gotowe do podjęcia zatrudnienia. Punktem wyjścia jest ustalenie przez osoby zainteresowane wspólnego celu i pomysłu na działanie spółdzielni, a następnie przygotowanie niezbędnych dokumentów do założenia spółdzielni tj. uchwała o powstaniu spółdzielni, uchwała o ustaleniu statutu, uchwała o powołaniu władz i rady nadzorczej w sytuacji, gdy liczba członków założycieli liczy więcej niż 15 osób. Kolejnym etapem jest rejestracja Spółdzielni socjalnej w Krajowym Rejestrze Sądowym.

Tworzenie i prowadzenie spółdzielni socjalnej posiada szereg możliwości wspierających, są nimi różnego rodzaju ulgi i zwolnienia z opłat np. zwolnienie z opłat przy rejestracji w KRS, zwolnienie z podatku dochodowego w danym roku, dofinansowanie z Państwowego Funduszu Osób Niepełnosprawnych, Funduszu Pracy, wsparcie w ramach Programu Operacyjnego kapitał Ludzki itd.

a) Centrum Integracji Społecznej – (CIS)

Celem tworzenia Centrów Integracji Społecznej jest reintegracja zawodowa i społeczna uczestników Centrum. Szczegółowe informacje dotyczące funkcjonowania Centrum Integracji Społecznej zostanie przedstawiona w dalszej części tekstu.

b) Klub Integracji Społecznej (KIS)

Jest to jednostka, której celem jest udzielenie pomocy osobom indywidualnym oraz ich rodzinom w odbudowywaniu i podtrzymywaniu umiejętności uczestnictwa w życiu społeczności

lokalnej, w powrocie do pełnienia ról społecznych oraz w podniesieniu kwalifikacji zawodowych, jako wartości na rynku pracy. Jest to jednostka pomagająca samoorganizować się ludziom w grupy, podejmować wspólne inicjatywy i przedsięwzięcia w zakresie aktywizacji zawodowej, w tym zmierzające do tworzenia własnych miejsc pracy. KIS zostaje powołany przez jednostkę samorządu terytorialnego lub organizację pozarządową. Działalność KIS reguluje ustawa z 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym.

d) Zakład Aktywności Zawodowej (ZAZ) jest rozwiązaniem prawnym wprowadzonym ustawą z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. ZAZ nie jest samodzielną formą prawną – jest organizacyjnie i finansowo wydzieloną jednostką, która uzyskuje status zakładu aktywności zawodowej. O utworzenie ZAZ-u ubiegać się mogą jednostki i organizacje wymienione w ustawie, których statutowym zadaniem jest rehabilitacja społeczna i zawodowa osób niepełnosprawnych. ZAZ tworzy się w celu zatrudniania osób niepełnosprawnych z orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności i określonych w ustawie. W przypadku osób z orzeczeniem o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, ZAZ odpowiada także za przygotowanie ich do życia w otwartym środowisku. ZAZ może prowadzić działalność gospodarczą.

Wymienione podmioty ekonomii społecznej nie wyczerpują wszystkich możliwości, są jednak najczęściej funkcjonującymi obecnie formami w obszarze walki z wykluczeniem społecznym i prowadzeniem procesu reintegracji społecznej, w tym także dla osób niepełnosprawnych.

Rehabilitacja osób niepełnosprawnych

Rehabilitacja jest pojęciem bardzo szerokim, które jest ściśle powiązane z niepełnosprawnością. Najogólniej można powiedzieć, że rehabilitacja osób niepełnosprawnych jest pojmowana jako kompleksowy proces zespołowych działań, zarówno medycznych, zawodowych i społecznych, które mają na celu przywrócenie tym osobom jak najlepsze sprawności psychicznej fizycznej, umożliwienie im zarobkowania, a także czynnego udziału w życiu społecznym (A.Kurzynowski 2006, s.256). Proces ten jest podejmowany na rzecz i przy współdziałaniu osób, u których na skutek urazu lub choroby nastąpiło ograniczenie niektórych czynności organizmu lub nastąpiło trwałe kalectwo. W związku z tym wyodrębnione zostały następujące rodzaje rehabilitacji:

- rehabilitacja fizyczna, nazywana też rehabilitacją medyczną,
- rehabilitacja psychiczna,
- rehabilitacja społeczna,
- rehabilitacja zawodowa (Z. Kawczyńska- Butryn 1998, s.30)

Rehabilitacja zawodowa jest kolejnym aspektem procesu rehabilitacyjnego. Polega ona na działaniach, których celem jest pomoc osobie niepełnosprawnej w zdobyciu oraz utrzymaniu odpowiedniego zatrudnienia i awansu zawodowego dzięki korzystaniu z poradnictwa zawodowego, szkoleń zawodowych i pośrednictwa pracy (Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych Dz. U. z 1997r., Nr 123, poz. 776 z późn. zm., rozdz. 3, art. 8 ust. 1).

Aktywność zawodowa osób niepełnosprawnych jest nie tylko sposobem osiągnięcia niezależności ekonomicznej, ale również czynnikiem który buduje poczucie własnej wartości oraz przyczynia się do samorealizacji i szeroko rozumianej integracji społecznej.

Według A. Hulka u podstaw rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych leżą następujące przesłanki: Każda z tych osoba mimo uszkodzenia organizmu zachowuje pewne sprawności i dyspozycje psychiczne (do których zalicza się cechy osobowości, uzdolnienia zdolności itp.), które po ich zidentyfikowaniu, ukierunkowaniu i usprawnieniu (przy odpowiednich warunkach i

zastosowaniu odpowiednich środków) stają się podstawą, umożliwiającą podjęcie szkolenia, a później pracy zawodowej. Autor uważa także, że żadna praca nie wymaga od osoby, która ją wykonuje, wszystkich jej sprawności zarówno fizycznych, psychicznych, jak i społecznych. Podkreśla, również że większość osób niepełnosprawnych, mimo uszkodzenia organizmu, zachowuje wiele sprawności, a często posiada szczególnie potencjał, który może stać się podstawą działań zmierzających do przygotowania i do pracy zawodowej (M.Misztal 2005, s. 25). Ostatecznym celem rehabilitacji jest osiągnięcie najwyższego możliwego poziomu samodzielności i niezależności osoby niepełnosprawnej, pełna integracja ze społeczeństwem, znajdująca wyraz w pełnym uczestnictwo w życiu społecznym i zawodowym.

Aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych -

Od Warsztatu Terapii Zajęciowej do Zakładu Aktywności Zawodowej

Celem działalności zakładów aktywności zawodowej jest zatrudnianie osób niepełnosprawnych ze znacznym stopniem niepełnosprawności lub osób z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności, u których stwierdzono autyzm, upośledzenie umysłowe lub chorobę psychiczną, a także przygotowanie ich do niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia. W zakładzie aktywności zawodowej podobnie jak w warsztacie terapii zajęciowej prowadzona jest rehabilitacja społeczna, zawodowa i w pewnym zakresie lecznicza, z tą jednak różnicą, że w zakładzie aktywności zawodowej główny nacisk powinien być skierowany na rehabilitację zawodową. Podstawę prawną dla utworzenia zakładu aktywności zawodowej stanowi ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r., o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. 08.14.92 z późn. zm.). Warunki niezbędne do utworzenia zakładu aktywności zawodowej oraz zasady funkcjonowania określa Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 14 grudnia 2007 r., w sprawie zakładów aktywności zawodowej (Dz. U. 07.242.1776). Na podstawie zapisów ustawy i rozporządzenia można przypuszczać, że zakład aktywności zawodowej ma pełnić rolę „pomostu” pomiędzy warsztatem terapii zajęciowej, a rynkiem pracy. Głównym efektem pracy zakładu aktywności zawodowej powinno być przygotowanie osoby niepełnosprawnej do niezależnego funkcjonowania na rynku pracy, a miernikiem efektywności – liczba osób niepełnosprawnych, które opuszczają zakład aktywności zawodowej celem podjęcia pracy na otwartym rynku pracy.

Warsztaty Terapii Zajęciowej stanowią pomost pomiędzy brakiem samodzielności osoby niepełnosprawnej a wejściem na ścieżkę przyszłej samodzielności w funkcjonowaniu społecznym i zawodowym. Ważnym elementem prowadzonych działań jest praca z rodziną i otoczeniem społecznym w ramach edukacji i integracji społecznej. Cele realizowane przez WTZ odbywają się poprzez ogólne usprawnianie uczestników, rozwijanie ich zaradności osobistej i zdobycie umiejętności wykonywania czynności życia codziennego. Pomaga to przygotować uczestników do funkcjonowania w środowisku społecznym oraz rozwijanie psychofizycznych sprawności, koniecznych w pracy. Ważny element pracy uczestników WTZ to rozwijanie podstawowych a także specjalistycznych umiejętności zawodowych, które umożliwią podjęcie pracy w zakładzie aktywności zawodowej, bądź innej pracy zarobkowej.

Zakład aktywności zawodowej jest subsydiowanym przedsiębiorstwem integracji zawodowej. Zatrudnia osoby niepełnosprawne znajdujące w najtrudniejszej sytuacji, których integracja na otwartym rynku pracy jest mało prawdopodobna np. osoby niepełnosprawne z ciężkim upośledzeniem społecznym tj. osoby chore psychicznie. Zakłady aktywności zawodowej są placówkami tworzonymi z myślą o osobach niepełnosprawnych, które przeszły pewien etap rehabilitacji, ale nie są jeszcze gotowe do podjęcia zatrudnienia na otwartym rynku pracy. Aktywizację zawodową osób niepełnosprawnych utrudnia ich bierność oraz pasywne

nastawienie ich rodzin. Zarówno osoby niepełnosprawne jak i ich bliskie otoczenie obawiają się, że po podjęciu zatrudnienia stracą prawo do przyznanego świadczenia finansowego z tytułu ich niepełnosprawności. Zakłady aktywności zawodowej stanowią pewien pomost pomiędzy rehabilitacją społeczną i zawodową prowadzoną w warsztacie terapii zajęciowej a otwartym rynkiem pracy. Prowadzona w nich psychoedukacja, poradnictwo i wsparcie dla rodziny pomaga przełamać nadal obowiązujące stereotypy dotyczące roli społecznej osoby niepełnosprawnej. W zakładach aktywności zawodowej osoby niepełnosprawne uczą się samodzielności i odpowiedzialności, wyrabiają nawyki punktualności i systematyczności. Realizowane indywidualne plany rehabilitacji pomagają w osiągnięciu optymalnego poziomu rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz możliwości podjęcia zatrudnienia w warunkach normalnych. Zakład aktywności zawodowej pomaga osobie niepełnosprawnej w osiągnięciu samodzielności i niezależności ekonomicznej, a wraz z nią osoba niepełnosprawna włącza się we wszystkie przejawy życia społecznego. Dzięki temu staje się pełnowartościowym członkiem społeczeństwa, mogącym korzystać z dóbr i osiągnąć kultury i cywilizacji jak też brać czynny udział w ich tworzeniu.

Wnioski i rekomendacje:

W procesie długofalowego procesu integracji społecznej osób niepełnosprawnych niezwykle ważne jest przywracanie poczucia godności życia i pełnowartościowości osobom, które często od wielu lat świadomie lub mniej świadomie szukają sposobu wejścia w pełną partycypację społeczną. W procesie tym ekonomia społeczna, a szczególnie w przypadku osób wykluczonych z powodu niepełnosprawności, jest dobrym instrumentem, ze szczególnym uwzględnieniem zakładu aktywności zawodowej. Dlatego ważne jest w ramach współpracy samorządów z organizacjami pozarządowymi wspieranie i tworzenie przedsiębiorczości społecznej, która przyczynia się do aktywizacji zawodowej grup zagrożonych wykluczeniem społecznym. Jednocześnie bardzo ważne jest wzmacnianie środowiska osób niepełnosprawnych poprzez dostęp do szkoleń zawodowych, przygotowanie dostosowanych i adekwatnych miejsc pracy, a przede wszystkim przygotowanie gruntu do współpracy ze świadomymi i pozytywnie nastawionymi do idei ekonomii społecznej pracodawcami.

Piśmiennictwo:

Gąciarz B., Ostrowska A., Pańków W.: Integracja społeczna i aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych zamieszkałych w małych miastach i na terenach wiejskich. Uwarunkowania sukcesów i niepowodzeń. IFiS PAN, Raport z badań Warszawa 2008.

Giermanowska E., Teoria elastyczności pracy a trzeci sektor. W: Nie tylko społecznie. Zatrudnienie i wolontariat w organizacjach pozarządowych. Bogacz- Wojtanowska E., Rymsza M. (red.), Warszawa 2009.

Głąbicka K., Ekonomia społeczna. Podmioty i instrumenty, Warszawa 2009.

Grewiński M., Kamiński S., Obywatelska polityka społeczna, Warszawa 2007.

Gwiazda Z., Rosiński P.: Prawne aspekty działania spółdzielni w Polsce W: Przedsiębiorstwo społeczne w rozwoju lokalnym, Zeszyty Gospodarki Społecznej Tom 2 pod. red. E. Leś, M. Ołdak, Warszawa 2007.

Kawczyńska- Butryn Z.: Niepełnosprawność- Specyfika pomocy społecznej, Katowice 1998, Kazimierzczak T, Rymsza M.(red.): W stronę aktywnej polityki społecznej, ISP, Warszawa 2003.

Krzyszowski J., Między państwem opiekuńczym a opiekuńczym społeczeństwem, Łódź 2005.

Kurzynowski A. (red.) Polityka społeczna, Warszawa 2006.

Misztal W.: Warsztaty terapii zajęciowej, Prawo i praktyka, Ostrołęka 2005

Ostrowska A., Sikorska J., Gąciarz B.: Osoby niepełnosprawne w Polsce w latach

art_spons_komorska

Wpisany przez Administrator
poniedziałek, 21 listopada 2011 17:13

dziewięćdziesiątych. ISP, Warszawa 2001.